ASOS JOURNAL
The Journal of Academic Social Science

*Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 11, Nisan 2015, s. 224-235*
*Tevfik Fikret Özel Sayısı*

**Necla DAĞ**[1]

# TEVFİK FİKRET'İN ŞİİRLERİNDE KAÇIŞ VE ÜTOPİK ÖZLEMİN İZLERİ

## Özet

Ütopya kavramı akademik çalışmalarda uzun zaman ele alınmış, çeşitli görüşler ışığında incelenmeye tabi tutulmuştur. Kavramın ilk olarak kim tarafından kullanıldığı, kelimenin nasıl türetildiği ve hangi anlamlarda kullanıldığı konusunda değişik görüşler bulunmaktadır. Ütopyalar, insanların özgür, mutlu ve rahat yaşama özlemlerinin ürünleridir. İnsanın var olduğu ilk zamanlardan itibaren hep daha iyiye ve güzele olan meyli, sınır tanımayan düş gücü ile birleşince hayali yerler, hayali ülkeler denilen cennet mekân tasavvurları ortaya çıkmıştır. Ütopya, memnun olunmayan yaşam şartlarına alternatif çözüm sunan bir kavramdır. Servet-i Fünun döneminde baskı, gözetlenme, jurnallenme gibi olaylar o dönemde yaşayan birçok yazarı etkilediği gibi Tevfik Fikret üzerinde de derin etkiler yaratmıştır. Tevfik Fikret ve arkadaşları memnun olmadıkları şartlardan ve mekândan kurtulmak, üzerlerindeki siyasi baskının ağırlığını omuzlarından atmak için kaçmayı ve Yeni Zelanda'da yepyeni bir gökyüzünün altında hayata merhaba diyecekleri günleri hayal ederler. Eserlerinin çoğunda bu ütopik özleme ait izleri görmek mümkündür.

**Anahtar Kelimeler:** Tevfik Fikret, Ütopya, Kaçış.

# ESCAPISM and THE UTOPIAN LONGING IN THE POETRY of TEVFİK FİKRET

## Abstract

The concept of utopia has been discussed so many times and studied in the light of various perspectives. There are multifarious views about by whom the concept was coined, where it derived, and in what meanings it has been used. Utopias are acknowledged to be the outcomes of people's longing for a free, happy and peaceful life. Throughout the human history, mankind's desire for a better lifestyle, together with his unlimited power of imagination, has led to the rise of the fictional countries and paradises. Utopias offer alternatives to the discontentment with the circumstances. In the period of Servet-i Fünun (Wealth of Sciences), the incidents

[1] Arş. Gör., Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü., necladag02@gmail.com

of oppression, espionage and denouncement deeply affected Tevfik Fikret just like many other writers of the period. In order to get rid of the unsatisfactory circumstances and of the political suppression, Tevfik Fikret and his fellows dreamed of escaping to New Zealand and of embracing bright days there. It is clearly possible to see that utopian longing in most of his works.

**Key Words:** Tevfik Fikret, utopia, escapism.

## GİRİŞ

Memnun olunmayan yaşam şartlarına bir alternatif sunan ütopyaların ortak özellikleri özgürlük, daha iyi bir hayat, adalet ve mutluluk arayışlarıdır. Ütopya, kelime türetme yoluyla ortaya çıkmış bir terimdir ve hayali ülke, mutlu ülke veya cennet mekân anlamında kullanılır. Yunanca bir kelime olan Topos yer, mekân anlamına gelir. Fransızca veya Farsçada olduğu gibi önüne bir olumsuzluk eki olan "u" öntakısını alarak olmayan yer, yok ülke veya hayali ülke anlamında kullanılır. Ütopya kelimesi edebiyat alanına ünlü hümanistlerden olan Thomas More tarafından kazandırılmıştır. "O "Utopia" kavramını, 1516 yılında, Latince olarak kaleme aldığı ve adı De optimo reipublicae statu,deque noua insula Utopia,libellus uere aureus,necninus salutaris quam festiuus olan eserinde kullanmıştı. More bu kitabında, kurucusu Utopos olan ve dolayısıyla adını da oradan alan düşsel bir adayı betimlemektedir." (Usta, 2014: 23) Kaynakların birçoğunda terimin ilk kez Thomas More tarafından kullanıldığına dair bilgiler bulunmasına rağmen Eskiçağ tarihçileri ve dilbilimciler buna karşı çıkmakta ve terimin bazı antikçağ metinlerinde benzer şekilde kullanıldığını iddia etmektedirler. Etiyopyalıların adının da bu anlamda kullanıldığı ve Mısır'ın güneyinde yaşayan bu halkın mutlu, huzurlu, barış içerisinde bir yaşam sürdükleri anlatılır.

*Eski dil uzmanları, antikçağ metinlerinde sıklıkla kullanılan "Aitiope" kelimesinin "mutlu ülkenin insanları" anlamına geldiğini belirtiyorlar. Hatta Etiyopya adının da buradan geldiği söylenmektedir. Antikçağın önemli tarihçilerinden biri olan Sicilyalı Diodorus da Yunan Edebiyatı Tarihi'nde Etiyopyalılardan bahsederken, onların "en eski halklardan biri" olduğunu, "tufandan sonra uygarlığın yeniden orada baş gösterdiğini" söylemekte ve "onları onurlandırmak isteyen Tanrıların her yıl deniz seyahatine çıkarak onlarla birlikte zaman geçirdiklerinden" bahsetmektedir. (Usta, 2014: 24)*

Ütopya kelimesine benzer kelimeler ve aynı anlamı taşıyan kavramlara Thomas More tarafından Ütopya yazılmadan önceki dönemlerde de rastlanır. Ütopya kavramının direkt karşılığı olmasa da Sümer tabletlerinde ve ilkçağ uygarlıklarının oluşturdukları metinlerde cennet fikri, cennet bahçeleri, özgürlük ve toplum ile ilgili çeşitli tasarılara rastlarız. Sümer tabletlerinde, birlikte yaşayan insanların bozulmaya başlamasıyla yaşanan sorunlar ile insanın insanı kullanmaya kalktığı, sömürdüğü, sınıfsal eşitsizliğin ortaya çıktığı anlardan itibaren düzenin eleştirildiği ve geçmiş dönemdeki eşit, adil, mutlu döneme özlemlerin canlı tutulduğu görülür.

*İnsanoğlu, ilkel komünal toplumların kendi içinde bozulmaya uğrayarak yani insanın insan tarafından sömürüldüğü ilk anlardan itibaren sıklıkla cennet olarak ifade ettiği, insanların eşit, kardeşçe ve özgür biçimde yaşadığı (eski) mükemmel toplumu düşlemiştir. Böylesi bir özlemin yazılı olarak dile getirildiğini ilk kez Sümer tabletlerinde görüyoruz. (Usta, 2014: 26)*

Antikçağ'dan itibaren ütopya kelimesiyle karşılanmamakla beraber çeşitli metinlerde ütopyanın anlamını dolduracak çeşitli tasarılar işlenmiştir. Ütopya kavramının tam olarak

anlaşılabilmesi için Antik çağdan başlanarak bu türden eserlerin dikkate alınması gerekmektedir. Platon'un Devlet adlı eseri ütopik unsurlar taşıyan ilk eser kabul edilse de aslında ütopik temaların başlangıcını Eski Yunan yazılarına dayandırabiliriz. M.Ö. yedinci yüzyıla ait bir eser olan Hesiod'un "İşler ve Günler" adlı eserinde mutlu insan topluluğu tasvir edilmekte, bereketli toprakların insanlara bütün güzelliklerini sunduğu, insanların rahat, huzurlu, barış içerisinde yaşadıklarından bahsedilmektedir. Aynı şekilde Virgil ve Ovid gibi yazarların eserlerinde de cennet ülke tasvirlerine rastlandığı gibi altın çağ mitosu da işlenmiştir. Gelecek yüzyıllarda mutluluk, huzur ve barışın egemen olacağı ve bunun binyıl süreceği inancı Antik çağ metinlerinin birçoğunda karşımıza çıkmaktadır. Ovid'in Başkalaşımlar (Metomorphodes) adlı eserinde cennet ülke tasviri ve Altın Çağ şöyle anlatılır:

*"Altın çağ insanların kimse zorlamadan, herhangi bir yasa olmadan kendi iradeleriyle ilkelerine bağlı kaldıkları ve doğru davrandıkları o ilk çağdı… Silahlı insanlara hiç gerek yoktu, savaşın tehlikelerinden uzakta uluslar için yıllar tatlı bir huzur içinde geçti." (Kumar, 2006: 16)*

Altın çağda tasvir edilen cennet mekânın özellikleri neredeyse bütün inançlarda ortak olan cennet fikrini akla getirmektedir. Toprağın bütün cömertliği ile bütün ürünlerini insanlara sunduğu, mevsimin sürekli bahar olduğu, çiçek ve çimenlerle bezenmiş yeşil bir alan, bu alandan akan bal ve süt dereleri ile bir resim çizilir. İlk çağda Platon'un Atlantis anlatısı örnek alınarak oluşturulan birçok ütopyada çeşitli inançların ortak cennet tasvirleri görülür. İlah tarafından yapılan ve kesinlikle mükemmel olan cennet, hep özlenen beklenen ve gidilmek istenen bir mekân olmuştur. Ancak öte tarafta olan cennete ne zaman ulaşılacağı belli olmadığından ahirette değil de dünyada daha iyi yaşamak ve o cennete kavuşmak için çözüm aranmıştır. Dinlerin ortak inancı olan cennet, ütopya için kusursuzdur ve birçok anlatının da modelidir. Bu türden özlemler ve hayaller sadece Antik Çağ ve Yunan metinlerinde değil aynı zamanda Afrika, Hint, Çin ve Roma metinlerine kadar uzanan geniş bir coğrafyada mutlu yaşam tasvirlerine yer verilir.

Mit, destan ve ilkel zaman anlatılarından itibaren haksızlığın bitmesi, kötülüklerin son bulması, iyilerin ödüllendirilmesi, mutlu bir yeni yaşama alanı arayışları, ütopyanın varoluşuna kaynaklık eder. Hz. Adem ve Hz. Havva'nın, Allah tarafından yaratılan bütün kusurlardan münezzeh olan cennetten çıkarılmaları ve sürgüne gönderilmeleri, ahirette tekrar bu cennete kavuşacakları inancı, ütopyalar için model olmanın yanı sıra sembolik bir işlev de üstlenmiştir. İnsanların bilinçaltına yerleşen ve model olana kavuşma çabası ütopyaların sayısında da artışı sağlamıştır.

Geçmişte var olduğuna inanılan Altın Çağ'ın daha sonraki süreçte bozulmaya uğraması insanın bozulmaya ve değişmeye uğramasıyla paralel ilerlemiştir. İnsanın insana yaptığı zulümler ve haksızlıkları, işkenceleri, baskıyı hiçbir canlı türü diğerine yapmamıştır. Yaratıcının eşit olarak yarattığı ve özgür bıraktığı insana en büyük zulmü yapan ve özgürlüğü çok gören yine insandır. İnsanlar ne zaman ki birbirini sömürmeye, ezmeye ve yok etmeye başladıysa Altın Çağ da o zaman son bulmuştur. Bu durumda eşit, ideal ve mükemmel toplum özlemleri ortaya çıkmıştır.

Ütopyaların ortaya çıktıkları ve artış gösterdikleri zamanlara bakıldığında genellikle bir şeylerin yolunda gitmediği, baskı ve zulmün arttığı, insan özgürlüklerinin yok sayıldığı ortamlarda potansiyel bir artış olduğu gözlenir. Uzun bir süre devam eden bu kargaşa ve huzursuzluk ortamı toplumun isyanını körüklediği gibi insanları harekete de geçirir. Tevfik

Fikret ve arkadaşlarının huzursuzlukları, bulundukları ortamın güven vermeyişinden, siyasi ve sosyal hayattaki bazı olumsuzlukların onları endişelendirmesinden kaynaklanır. Servet-i Fünun topluluğunun en dikkat çekici ismi olan Tevfik Fikret'e göre tarihsel süreçte elde edilen başarılar hep kan dökülerek ve savaşla elde edilmiştir. Bu nedenle geçmiş tarihi, karanlık ve kan bulaşmış olarak değerlendirir. Güçlü ve güçsüzlerin savaşından ibaret gördüğü geçmişin doğurduğu tek şeyin esaret olduğuna inanan Tevfik için, geçmiş nasıl karamsar bir tablo ise özgürlükler ve gelecek de aynı şekilde tehlikededir. Gelecek de karamsar bir tablodan başka bir şey ifade etmemektedir.

II. Abdülhamit döneminde artan baskı ve gözetleme Servet-i Fünun dönemi sanatçılarının psikolojilerini alt üst etmiş, onların bunalımlı bir ruh haline bürünmelerine neden olmuştur. Kendilerini huzursuz, mutsuz ve yalnız hisseden bu yazar ve şairlerin her an izlendikleri hissine kapılmaları ve kendilerini güvende hissetmemeleri onların padişah ve yandaşlarının olmadıkları uzak ülkelere kaçma ve orada yeni bir gökyüzü altında hayata gözlerini yeniden açma hayallerine sürüklemiştir. Bu huzursuzluk ve kaçma istediği topluluğun en önemli ismi olan Tevfik Fikret'in birçok şiirine yansımıştır. Özgürlüğüne düşkün, haksızlık karşısından asla susmayan, kendisini "Ben fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür, bir şairim" diye tanımlayan Tevfik'in özgürlüklerin kısıtlandığı, gözetimin arttığı kaosa dönen bu ortamda mutlu yaşaması beklenemez. "Yalnız gideceksin doğru bildiğin yolda" düsturu ile hareket eden şair, karanlık ve sisler içindeki İstanbul'dan kaçmak başka bir ülkede yeni bir hayat kurup özgürce, insan olmanın tadını çıkarmak ister. Durum böyle olunca arkadaşları ile kaçacakları yerin planını, evi, kuralları düzenlemek için kalemine sarılır.

"Kendi havamda, kendi göğümde kendim uçarım.

Eğilmek esaret tasmasından ağırdır boynuma"

Mısraları belki de Tevfik Fikret'in özgürlüğüne ne kadar düşkün olduğunun ve yeni bir hayata sadece kendisine ait bir gökyüzü altında devam etmek istediğini en iyi şekilde göstermektedir. Bulundukları şartlardan memnun olmayan Fikret ve arkadaşları birlikte hareket ederek bir koloni kurma girişiminde bulunurlar. Yeni Zelanda'ya kaçış planı olarak beliren bu istek daha sonraki süreçte Anadolu'da kurulacak bir çiftlik hayaline dönüşür. Bu arada Servet-i Fünûncular bu tasarılarını anılarında, şiir ve öykülerinde anlatmaya başlarlar. Onlara göre baskıdan, istibdat rejimi ve yanlılarından ancak başka ülkelere kaçıp orada yeni bir komün kurarak kurtulabilirlerdi. Yeşil Yurt tasarısı olarak da adlandırılan bu tasarıyı ortaya atan ve biçimlendiren en belirgin ve güçlü kişi Tevfik Fikret'tir. Anılarında Yeşil Yurt tasarısının ve Yeni Zelanda'ya kaçma planının nasıl ortaya çıktığını anlatan Hüseyin Cahit, Mehmet Rauf ve Halit Ziya gibi önemli isimlerin hepsi Tevfik Fikret ismi üzerinde anlaşır.

M. Rauf Tarabya karakol gemisinde kaptandır. Gemideki görevi, sayesinde M. Rauf yabancı subaylarla dostluklar kurar. İngiliz elçilik gemisinden Kaptan Beyn Mehmet Rauf'un çok samimi dostudur. M. Rauf Kaptan Beyn'den, Yeni Zelanda'da çok verimli topraklar olduğunu ve göçmenlerin buraya yerleştirildiğini öğrenir. Daha sonra göçmen kuruluşunun broşürlerinden getirir. Mehmet Rauf İngilizceden çeviri yapar ve göçe karar verilir. Parasal desteği Esat Paşa, Ankara'daki çiftliğini satarak karşılayacağına söz verir. Fikret'in Yeni Zelanda'da kuracakları komünün bir tasarısını yapar; ancak çiftlik satılamadığından finansal destek bulunamaz ve Yeni Zelanda hayali suya düşer. Tevfik Fikret yine karamsar ruh haline bürünür; daha sonra bu fikrin Anadolu'da bir yerde gerçekleştirilmesi gündeme gelir ve Manisa'nın Sarıçam ilçesi hayallerinin yeni ülkesi olur. Tevfik Fikret, buradaki köşkün resmini,

planını bile çizer. "Ortada ortak ve düzayak büyük bir salon. Burası hem oturma hem yemek odası ödevini görecekti. İki kenarda iki katlı birer kanat yatak odaları olacaktı. Fikret, salonumuzu nasıl döşeyeceğini bile kararlaştırmıştı" (Kadri, 2000: 136). Hüseyin Cahit, Sarıçam'a gönderilir ve oradan fotoğraflarla döner. Tevfik Fikret, tepede çamlar arasında bir yerde "Yeşil Yurt"u kurmaya karar verir. "Fikret, bu köyün yanında çam ağaçlarıyla muhat bir tepecik olduğunu gördü ve bir an için 'Yeşil Yurd'u burada kurabileceğini düşündü. Üstada karşı müşkül bir mevkide idik: Onun hayâlâtına vücut vermek ve buna taraftar görünmek kabil değildi; çünkü tahayyül ettiği tarz-ı hayata biz mani olacaktık. Bir hayli günler düşündü ve neticede bu hülyadan da vaz geçti!" (Kadri, 2000: 69). Görüldüğü gibi Fikret'in son umudu da hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır. Bunun üzerine "Yalnız gideceksin doğru bildiğin yolda" fikri bir kez daha Tevfik'i harekete geçirecek ve ütopyasını, sisler içindeki İstanbul'da boğaza karşı çamlar içinde bir yerde kuracaktır.

Toplulukla beraber hayal ettiği yeni bir toplum oluşturma ve gelecek nesillerini yetiştirme isteği böylece son bulan Fikret, içe kapanık mizacına uygun olarak küçüklüğünden yaptığı gibi hayallerine sığınır ve "Ne İsterim, Ömr-i Muhayyel, Yeşil Yurt, Bir An-ı Huzur, Aşiyan-ı Dil, Sabah Olursa" gibi şiirlerinde şair ömür boyu hayalini kurduğu yeşillikler içinde bir köşk veya mekân ile ütopyasını gerçekleştirmeye çalışır. "Fiziksel varlığının sınırları içerisine sıkıştırılmış insan mevcut "an" içindeki mekânsal baskıdan kurtulmak ister. Fiziksel sınırlılığını aşamayan ve belirli kalıplar içerisine hapsolan birey, düşünsel anlamda bu sınırları aşmak için iç dünyasına ve bu iç dünyasındaki hayallerine yönelir. (Bayrak, 2013: 132) Böylece Tevfik Fikret, hayalleri aracılığıyla içine sıkıştığı evrenden uzaklaşmış, düş yoluyla geleceğin huzurlu yaşamından bir nefes solumuş olur. Küçüklüğünden beri insanlardan kaçan odasına kapanıp hayaller kurmayı seven şairin kaçış serüveni o zamanlardan başlar. Memnun olmadığı durum ve zamandan hayal kurarak kurtulmaya çalışan Fikret, gerçeklerin acımasız yüzüyle karşılaşmaktan böylece kendini kurtarır. "Fikret'i realiteden koparark, ona yaşadığı hayatı çirkin gösteren âmiller arasında, çocukluğundan beri mütemayil olduğu hülya zevkini de zikretmek lâzımdır."(Kaplan 1993: 101). Gerçekle mücadelesini hayal sayesinde kazanan şairin en büyük kurtarıcısı şiirleri aracılığıyla estetize ettiği muhayyel mekânlardır.

"Ne İsterim" adlı şiirinde hayal ettiği mekânın özelliklerini anlatan şair, mavi bir gölün hemen yanı başına bir sessiz koru yerleştirir. Manisa'dan Hüseyin Cahit'in getirdiği fotoğraflara baktığında da Tevfik Fikret'in yerleşim yeri olarak bir tepedeki yeşil koruyu seçtiği görülür. Özgürlüğün rengi olan mavi ile huzuru temsil eden yeşili bir arada düşünen şairin ruh halini ve özlemini duyduğu hayatı anlamak zor olmaz. Toprak parlaklığı ve canlılığı ile ruhlara bile yeniden tazelik verecek, bereket saçacaktır. Rüzgârlar güzel kokularla hoş ezgileri buluşturacaktır.

"Mâi bir göl, yanında bir meşcer;
Meşcerin sîne-i sükûnunda
Müntesir iltimâ-ı sâf-ı kamer;
Sonra birçok menâzır-ı hoş-ter,
Hilkatin subh-ı pür-füsûnunda
Hâke revnak veren güzellikler:
O perîlerle koklaşan ezhâr,

O çemenlerde oynaşan ervâh,

O mülevven sürûd-ı şûh-ı bahar,

O mu'attar müşâfehât-ı riyâh…(Fikret, 2011: 124)

Şair, kendisine sunulan koşulların memnuniyetsizliği içinde boğulmak üzere iken karanlığının en koyu olduğu çizgide karamsarlığın perdesini yırtarak aydınlığa çıkmayı, hayal gücü sayesinde başarmaktadır. Henüz gerçekleşmemiş ama zihninde yaratığı hayali mekânı ile mutlu olmaya çalışmakta ve geleceğe bu güzellikler arasında göz kırpmaktadır.

Bunların ortasında bir lâne,

Bî-hazer bir hayât-ı mürgâne.

Mütecerrid bütün âlâyıktan;

Mütebâ'id bütün hakâyıktan;

Öyle bî-gaye,bî-seher,bî-hab,

Daima aynı iltizâz-ı şebâb;

Hep o âsûde-rûh sâ'atler.

O ser-âzâde mahremiyyetler;

Hepsinin zirvesinde bir küme dûd,

Sonra bitmez bir âsümân-ı kebûd…( Fikret, 2011: 124)

Aşiyan adını verdiği evinin hayalinin gölgesi bu şiire düşmüştür. Daima yeşillikler içinde, mavi sonsuz göğün altında huzurlu bir ev hayali kuran Fikret, Ne İsterim şiirinde yine bu özlemini dile getirir. "İnsanoğlunun etkinliğinin nedeni, yaşamsal ihtiyaçlarıdır. Bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik etkinliğin temelinde ise iki farklı toplumsal, sınıfsal ve antropolojik ruh hali yatar; ihtiyacımızı, arzumuzu ve irademizi içinde bulunduğumuz durum ve ruh hali belirler. Bu ruh hali yaşamsal süreçte, kaybetme korkusu ve kazanma umudu olarak ortaya çıkar. Korku, kaybetme olasılığından, umut ise kazanma ve elde etme olasılığından kaynaklanır." (Usta, 2014 s.33) Şairin ihtiyacı, bulunduğu durumdan yeni bir duruma geçme ve orada özgür bir şekilde yaşamına devam etmektir. Öyle ki bütün gerçeklerden, dış dünyadan soyutlanmış zaman kavramının yok olduğu, gençliğin o kaygısız dönemlerinin zevkinin sürüldüğü bir hayat dilemektedir. Kazanma ve bu hayatı elde etme arzusu, kaybetme korkusunun da ötesine geçmiş, insanca yaşam özleminin adı olmuştur.

Ütopya kurucusu düşünsel gelişimini geleceğe dair tasarlamaları sayesinde sağlar. Yaşadığı çağın siyasi temsilcisi ve despot uygulamalarına karşı yeni bir model oluşturmaya çalışır. Oluşturulmak istenen yapı özellikle mekânla bağlantılı olarak ele alınır ki insan zihnindeki ütopyanın ayakları yere bassın. Böylece henüz tasarım halinde olan ütopyaların bir projesi çizilmiş olur. Tevfik'in yaptığı ilk iş de düşünü kurduğu evin planlarını yapmak ve onu ete kemiğe büründürerek hayat kazandırmaktır. Şiirde de görüldüğü gibi öncelikle önce tabiata ait unsurlar tamamlanıyor daha sonrasında ise en önemli şey olan yuva tam da bu güzelliklerin ortasına yerleştiriliyor. Ütopyaların birçoğunda örnek toplum için model evler belirlenir ve genellikle bu evler eşitliği sağlamak adına birbirinin aynısı olur. Kelimenin kuruluşundaki topus kelimesi ister istemez ütopyacıyı mekânı kurgulamaya ve bu mekân üzerinde çeşitli tasarruflarda bulunmaya iter.

Gerçeklerden kaçış, yaşanılan âlemden memnuniyetsizlik sadece Tevfik Fikret'in değil, Servet-i Fünun edebiyatçılarının hemen hepsinde görülen bir durumdur. Hayali belde tasarımları, yeni bir toplum oluşturma ve başka âlemlere sığınarak mutlu olmak başta Tevfik'in olmak üzere topluluğun hemen hemen bütün isimlerinin eserlerinde dikkat çeker. Hüseyin Cahit Yalçın, Mehmet Rauf, Halit Ziya gibi isimlerin yazdığı eserler bu anlamda oldukça önemlidir. Ancak bütün isimlerin ortak paydası Fikret'in planlarını çizdiği, maketini yaptığı köşk ve yeni hayat fikridir. "Servet-i Fünun sanatçılarında görülen ortak ruh hali, iki ana tema şeklinde eserlerine yansımıştır: Hakikatten nefret etmek ve hayalden hoşlanmak. Hayata kötümser bir gözle bakan bu dönem şairleri, ülkeye egemen olan rejimle barışık yaşamak veya ona karşı mücadele etmek yerine insanlardan ve sosyal hayattan kaçarak daha özgür ve daha masum yerlere sığınmayı isterler; bu istekle hayallerinde yaşayacakları bir âlem kurarlar. Bu tatmin edilmemiş cennet fikrinin sahte bir yansımasıdır. (Çetin vd. 2011: 91) Ömr-i Muhayyel adlı şiirinde de Tevfik'in düş ülkesinin ipuçlarını bulmak mümkündür. Yaşadıkları çağda kendi karakteri ile uyuşmayan yaşam biçiminden ancak ülkeyi terk ederek kurtulabileceklerini düşünen Tevfik ve arkadaşları için ülkenin başında olanlar ve uyguladıkları rejim, hayatı çekilmez hale getirmiş, özgürlüğün boynuna ip geçirmişlerdir. Yaşanan bu kaos ortamından uzaklaşarak kuşlar gibi özgür olmanın adıydı özgürlük. Bu arzunun bir belgesi de Ömr-i Muhayyel şiiridir.

Bir ömr-i muhayyel… Hani gül-bünler içinde
Bir kuşcağızın ömr-i bahârisi kadar hoş;
Bir ömr-i muhayyel… Hani göllerde, yeşil, boş
Göllerde, o sâfiyyet-i vecd-âver içinde
Bir dalgacığın ömrü kadar zâ'il ü muğfel
Bir ömr-i muhayyel! ( Fikret, 2011: 368)

Tabiatla iç içe olmanın tadını sonuna kadar çıkarmak isteyen şair, doğanın verdiği huzur, sessizlik ve bireyi saran havasına kendisini bırakmak ister. Güller içinde, yeşil, boş, sessiz ve kuşların öttüğü, saflık ve huzurun sonuna kadar hissedildiği bu ortamda bir kuşun ömrü, bir dalganın kıyaya vuran kısa süresi kadar da olsa burada kalmak ve kendisini dinlemek arzusundadır. "Şair, bütün bağlarından sıyrılmış kuşlara özgü bahar mevsiminin yaşama şeklini arayış içerisinde görünür. Ütopik yönü de yaşanan hayattan uzaklaşarak bir kuşun ömrü gibi yaşanabilecek alana çıkma arzusunda belirir. Fakat bu, insanın bahar mevsimi içerisinde kuşlara özgü hayatı yaşamasının mümkün olmaması ütopyanın mekanizmasını kurar." (Gariper, 2008: 42) Özgürlükleri ömrü boyunca savunan şair, kendine özgü bir üslupla bireysel özgürleşmenin şiirini yazmıştır. Kuş ve su kelimelerinin birlikte kullanımı özgürlük ve saflığı temsil eder. Tabiattan faydalanarak ruhunun gizli kalmış özlemlerini dışa vuran şair, bütün kirlenmişliklerden arınarak saflığın ilk anına erişmek ister. Doğuştan saf, masum ve özgür olan insanın hayali tabiatla kucaklaşmak arzusundadır.

"Yalnız ikimiz, bir de o:Ma'bûde-i şi'rim;
Yalnız ikimiz, bir de onun zıll-ı cenâhı;
Hâkîlere bahş eyleyerek hâk-i siyâhı
Dûşunda beyâz bir bulutun göklere âzim.

Her sahn-ı hakîkatten uzak, herkese meçhûl;

Bir safvet-i ma'sûmenin âgûş-ı terinde,

Bir leyle-i aşkın müte'ennî seherinde

Yalnız ikimiz sayd-ı hayâlât ile meşgûl." ( Fikret, 2011: 368)

Şiirin başından itibaren kendi âlemini yaratmaya çalışan şair, bu hayal ülkesini yavaş yavaş öznelerine kavuşturur. Kendi vatanında olmasına karşın kendini hep gurbette hisseden, kaçmayı, başka yerler sığınmayı düşleyen şair, yanına sevdiği kadını ve şiirine ilham kaynağı olan hayallerini de alarak gökyüzüne çıkmayı arzular. Kendisini bir nevi hayal avcısı gören Fikret; "Hâkîlere bahş eyleyerek hâk-i siyâhı" sözleri ile dünyanın tüm varlığından vazgeçtiğini gösterir. Ütopyalarda para ve mal, mülk, altın, gümüş gibi maddi değerler önemsizdir. Çünkü büyük insanlar zaten iyidir, bu nedenle altına, mala, mülke ihtiyaçları yoktur. "Fikret, öncelikle parayı yadsımıştır, sonra kendisine önerilen toplumsal konumları, ülke dışında, örneğin Fransa'da yaşama olanaklarını, bakanlıkları, ödülleri, geleneksel toplumun, özellikle de potansiyel suçlu gördüğü devletin hiçbir önerisine *evet* demek istemediği için hep *hayır* demiştir. Kaçmak, onun en çok yeğlediği tavır olmuştur." (Teber, 2002: 44) Tevfik Fikret büyük insanlara yakışır tavrı en net şekilde göstererek topraktakilere kara toprağı bağışlayıp göklerin üzerine çıkmayı hedeflemektedir. Şair, böylece hem maddiyatı, maddiyata düşkünlere bırakmıştır hem de toprağa bağlı olanlar ölümle yok olurken, o hayalleriyle yalnız kaldıkça toplumdan soyutlanacak, yalnızlaştıkça varoluş serüvenini tamamlayacaktır. Donuk hayallerine sevgilisini de katarak yalnızlıktan aslında kendisinin de şikâyetçi olduğunu; ancak gerçeklerin acımasızlığının onu bu yalnızlığa mecbur bıraktığını ispatlamaya çalışır. Toprağa bağlı olmadan gökyüzünde bulutların üstünde huzur arayışına kendini kaptıran bireyin yeryüzündeki huzursuzluğu gökyüzünde umuda dönüşür.

Ütopyaların birçoğunda aile kavramı işlenir ve aile toplumun geleceğinin temeli olarak görülür. Tevfik Fikret'in şiirinin de temel huzur kaynağı tabiat güzellikleri içinde bir yuva, çok sevdiği ailesi ve şiirine kaynaklık eden hayalleridir. Fikret'in düş ülkesinde herkesin yeri yoktur. Küçüklükten beri kalabalıklardan hoşlanmayan mizacının gereği olarak yalnız kalacağı mekânını oluşturan şair, herkesin ulaşamayacağı, yalnızca sevilenlerle bir ömrün beraber geçirileceği bir hayat düşler. Kendisi için kurduğu düş ülkesinde sevdikleri ile bir hayat kurmak isteyen fakat kalabalıklardan da hoşlanmayan şairin yanı başında elbette ki sevdiği kadın ve vazgeçemediği hayalleri olacaktır. "Fikret'in ütopik eğilimli şiirlerinde üzerinde önemle durduğu bir bezek, eş ya da aile kavramıdır. Yaşamında da bu kavrama büyük önem veren şair, kurmak istediği mutluluk ülkesinde hiçbir zaman yalnız kalmak istemez. Çok sevilen bir eş mutlaka yanındadır. Bu birliktelik genellikle kuşlara ve kuş yuvasına (Âşiyân-ı Dil, Ömr-i Muhayyel, Ne İsterim?) benzetilir." (Öztürk, 1992: 90) Şairin ütopik özlemini dile getirdiği şiirlerinin birçoğunda olduğu gibi bu şiirinde de tabiatın yanı sıra uçmak, gökyüzüne çıkmak, bütün otoritelerden, denetlemelerden kaçıp güvenli bir ortama kavuşma isteği ağır basar. Baskının olmadığı, hiç kimsenin bilmediği ve yabancı olduğu, sadece sevginin olduğu bu mekânda tek meşguliyet şiirine can suyu olacak hayal avcılığıdır. Aşk ile geçen bir gecenin sabahında huzur ve sanatı onun tek meşguliyeti olacaktır.

Fikret, kendisi, ailesi ve toplumu için hep özlemler içinde olmuştur. Özgürlüğün kısıtlandığı durumlarda öfkelenmiş, köpürmüş bununla ilgili şiirler yazmıştır. Bütün despotlara, kısıtlamalara, otoritelere savaş açmıştır. Doğuştan bütün insanlara eşit şekilde verilen

özgürlüğün, insanların tekelindeymiş gibi daraltılmasına tahammül edememiştir. Özlemini duyduğu barış toplumunu kuramayınca kendi barış ülkesi olan Aşiyan'ına kapanarak ülkedeki yıkımı kıvranarak izlemiştir. Fikret aslında bütün savaşlara karşıdır. İnsan kanının döküldüğü, zulmün olduğu bütün kavgalar, savaşlar onu isyan ettirir. Klasik ütopyalarda sıkça görülen kendi sınırlarına bir saldırı olmadığı sürece savaşmama ilkesi Fikret'in özgürlük savaşının vazgeçilmez ilkesi olur. Özgürlük ve adalete herhangi bir müdahale söz konusu olduğunda patlamaya hazır olan Fikret, büyük bir umutla savaşsız bir toplum düşler. "İnsanca yaşamayı özler, cennet gibi bir dünya hayal eder. İnsanoğlunun bir gün şu yeryüzünü mutlaka yaşanır bir hale getireceğine inanır."(Kadir, 2014: xxii) Cennetini İstanbul'da inşa ederken umduğu şey özgürlüğü yaşayabileceği en son noktaya kadar solumaktır. Ancak dünyadaki son sığınağı Aşiyan'ında da rahat bırakılmamış sürekli gözetim altında tutulmuştur. "Aşiyan'ın bulunduğu yerin doğal yapısı, bugün bile insana garip, muhteşem metafizik bir hüzün ve yalnızlık duygusu verebilmektedir. Fikret, burasının planlarım bile kendi hazırlamış, yapımında bizzat çalışmıştır. Aşiyan, başkent İstanbul'unda yalnızlığın, çileciliğin simgesi olmuştur."(Teber, 2002: 114) Fikret'in kaçış özlemi Aşiyan'ın duvarları arasında son bulmuş, kurtuluş umudunu gelecek nesillere bırakarak karamsar bir havaya bürünmüştür.

Aşiyan-ı Dil şiirinde bir ev ve aile hayali kuran Tevfik Fikret, huzur yuvası diye adlandırdığı hayalinin ayrıntılarını paylaşır. Bir şiir zevkiyle oluşturulan bu evin her köşesi aşk ile doludur. Anılar çiçek kokuları gibi her tarafı sarmış ve kavuşmanın, mutlu olmanın her anına şahitlik etmektedirler. Huzur bütün aileyi bir araya toplamış ve yaldızlı ışık kuşları bir yandan umudu diğer yandan özgürlüğü haykırmaktadır.

Bir i'tinâ-yı aşk ile, bir zevk-i şi'r ile

Yaptımdı kendi kendime bir lâne-i huzur;

Ezhâr-ı hâtırât ile –pür –şemme-i visâl

Âmâl-i zindegî, o müzehheb tuyûr-ı nûr,

Etmişti hep o lânede teşkîl-i âile. (Fikret, 2011: 316)

Tevfik Fikret, şiirinde bahara ait görüntülerle özlemini anlatır. Tatlı bir musikinin tınısı ile akan suyun sesine kendisini kaptırıp dünyanın değişerek cennetten bir köşeye dönüşmesini ister. Suskunluk ve gecenin sessizliği içinde hayallere dalıp giden şair bu tekdüzelikten sıkılmadan yuvasında ömrünü geçirmek ister. Ancak korkuları ve huzursuzluğu onu mutlu yuvasında rahat bırakmaz; aniden kuşlar uçar, çiçekler solar. Sessiz yuvasının aşığı olan şairin gönlünde o dinginlikten ve huzurdan eser kalmaz. Hayalleri tarumar olur, gönlündeki sevdadan eser kalmaz.

Ben âşık-ı sükûnu idim âşiyânımın

Ekser bu hâl-i samtına eylerdim intizâr;

Bir gün o kuşlar uçtu, o ezhârı eyledi

Bir dest-i nâzenîndeki yelpaze târümar…

Artık sükûnu yok dil-i sevdâ-nişânımın! (Fikret, 2011: 317)

Bir An-ı Huzur şiirinde ise Fikret, bir köy hayatı düşlemektedir. Mutluluğun adı bu defa bir köşk değil, üzerinde ince bir duman tüten bir kulübedir. Şair için devamlı ve huzurlu olan bir yuvanın sessiz mutluluğu her şeye bedeldir. İstifalar, gözetlenmeler, gözaltına alınmalarla geçen bir ömürden sonra yorgun gönlünü dinlendirmek için her an yeşillikler içinde sessiz bir hayat düşleyen Fikret'in tek isteği huzur ve sükûnettir. Küçük ve mesut bir köy düşleyen şair, politikadan, işten, gerçeklerden uzak bir köylü hayatı sürerek cennete ait bir dinlenişle ruhunu dinlendirmek ister. Böylece hayatın ona çektirdiği zulüm ve sıkıntı son bulacaktır.

Seyreyliyorum çeşm-i hayâlimle uzaktan

Bir külbe-i mes'ûd;

Üstündeki fersûde, herem-dîde ocaktan

Yükselmede bir ince duman, mâ'il ü memdûd.

…

Ben sürmedeyim şimdi hayâlimle bu köyde

Bir köylü hayâtı;

Karşımda ocaktan süzülen dûd-ı sefîde

Kaybolmada hep leyl-i hayâtın zulemâtı.( Fikret, 2011: 125)

Âşiyân-ı Lâl manzumesinde şair bir denizin ortasında bir ada hayali kurar. Adalar, herhangi bir kara parçasına bağlı olmayan, dış etkiler uzak özgür kara parçalarıdır. Ütopyalarda önemli bir mekân olarak ele alınan adalar yazarlara kolay bir anlatım imkânı sağlarlar. Akşit Göktürk ada ve yazarın bu anlatım tercihini şu şekilde açıklar: "Yaratıcı bir yazar ise ada diye tanımlanan yer biçiminin doğal yapısında bulunan birtakım özelliklere, bu özelliklerin kendisine sağlayacağı anlatım olanaklarına ilgi duyar. Bu özelliklerin temelinde, bütün adaların paylaştığı, dışardan ayrılmışlık, kendiyle sınırlanmışlık gerçeği vardır. Her ada, bir bakıma bütünden ayrılmış, dünyayı ya da ana-karayı uzağında, dışında bırakmıştır. Adada yaşayan bir kimse için, dört bir yanını çepeçevre kuşatan denizlerin ötesindeki dünya dışarıdır." (Göktürk, 1997: 12) Tevfik'in hayal ettiği adacık da dağlarla çevrilmiş, sessizlik içinde sadece kendisi ile sınırlanmış yosunlu bir adadır. Burada dikkat çekici olan yine yeşilin yosun kelimesi aracılığıyla hatırlatılmış olması ve denizin ortasında kimsenin erişemeyeceği demir gibi dağlarla çevrili olmasıdır. Şair, mavi ve yeşilin buluştuğu bu mekânın erişilmez ve bağımsız olmasını isterken dışarıdan gelebilecek bir müdahale ya da etkiye karşı da dağları bir set gibi kullanmıştır. Onun dünyasına sızabilen tek şey, sessizliği besleyecek olan ayın denize yansıyan ağlamaklı çehresidir.

Yosunlu bir adacık ortasında ummânın,

Ufukta bir sıra kûhsar-ı âhenîn-manzar:

Sönük lika-yı sükûn-perverinde deryânın

Veremli bir kamerin aksi muttasıl ağlar.( Fikret, 2011: 246)

Fikret'in saadet ülkelerinden biri de Nakş-ı Nazenin şiirindeki tabiat unsurları ile örülü köşktür. Yine çamlar arasında inşa ettiği köşkünün camlarını şiirlerinin olmazsa olmazı mavi ile renklendirir. Camlarını mavi tülle süslediği köşkünü özgürlüğe açmak istemektedir. Baskı ve gözetim altında olan şair, Aşiyan'a sığındıktan sonra bile rahat bırakılmamış, her hareketi saraya

bildirilmiştir. Servet-i Fünun dergisi ile ilgili bir toplantı sonrasında jurnallenen Tevfik Fikret ve arkadaşları gözaltına alınır ve uzun sorgulamalar sonrasında serbest kalır. İkinci tutuklanması eşiyle beraber katıldığı bir toplantı nedeniyle olur. Üçüncü tutuklanma ise bazı aydınların, İngilizlerin Boerlere açtığı savaşa destek vermeleri ve bu desteklerini içeren bildirinin altında Tevfik Fikret'in de imzasının olması üzerine gerçekleşir. Babasının sürgüne gönderilişinden dolayı güven sorunu yaşayan Tevfik Fikret bu tutuklanmalar üzerine kendisinin de artık her an izleneceğinin farkındadır. Aşiyan'ına çekilip dış dünya ile bütün bağlantısını koparır. Onun için yeni bir süreç başlar; ancak şairin boyun eğmeyişi ve özgürlüğüne olan düşkünlüğü sarayın onu potansiyel bir tehlike olarak algılamasına neden olur. Tevfik Fikret'in yakın dostlarından olan Rıza Tevfik ile sonradan arkadaşlık kuran bir polisin anlattıkları Fikret'in huzursuzluğunun yersiz olmadığını gösterir.

"Hisarda da senin gibi okumuş bir efendi var, Tevfik Bey diyorlar. Bir ara ben aylarca onun yalısının önünde kayıkçı kıyafetinde bekledim, ayazda, karda titredim, hastalandım da kendi cebimden yaptığım harcamalarımı bile ödemediler" diye devletten yakınır."(Teber, 2002:136)

Aşiyan'ın alt katındaki odasının penceresine, *Sokrates Penceresi* adını verir. Pencerelerini panjurlarla kapattığı odasında dışardaki gözetlemeler altında hayalleriyle yaşamaya çalışır. Gözetleyicinin bireyin iç dünyasında yarattığı huzursuzluk, korku ve güvensizlik onu yalnızlaşmaya ve sadece hayal âleminde mutlu olmaya itmektedir. Her yerde varlığını hissettirmeye çalışan gözetleyici, onun ömür boyu hayalini kurup emekle yaptırdığı Aşiyan'ının kıyısına kadar sızmıştır. Zamanla büyüyen boşluk ve karamsarlık onun içten içe yıkılmasına ve huzursuzluğuna neden olurken bir yandan da hayallerinin beslediği güçlü şiirler yaratmıştır. Onun çatışmalarının ve kaçış özleminin yarattığı enkazdan hayallerle beraber yeşeren yeşil bir dünya baş vermiştir.

**Sonuç**

Fikret, çeşitli dönemlerde yazdığı şiirlerle fikirlerini, duygularını ve özlemlerini dile getirmiştir. Geçirdiği değişim ve gelişmeler dikkate alındığında Tevfik Fikret'in şiirinin değişmez düşünce ve duygusu insanın her şeyden önemli olduğu ve özgür bir varlık olduğudur. İnsanca yaşamak, mutlu olmak, adil muamele görmek ve özgür olmak bütün insanların en doğal hakkıdır. Bu hakların çiğnendiği, kısıtlandığı dünya yaşanmaya değmeyen bir dünyadır. Kaçış ve kendini bulmak bu durumda yapılabilecek en iyi şeydir. Onun hayali; adil bir yönetim, eşit haklar ve özgür bir dünyadır. Ancak hayal ettiklerini gerçekleştiremeyen Fikret, yönetime, topluma, kendi arkadaş çevresine küsmüş, kurtuluş umudunu gelecek nesillere bağlamıştır. Kendisi görmeyecek olsa da bu hayalin yaşatılacağına sonsuz bir umutla bağlanmıştır. Memleketi ve insanları kurtaracak her harekete heyecanlanmış, umutla şiirler yazmıştır. Ancak bu hayalleri gerçekleşmeyince kendi ülkesini İstanbul boğazının hemen kıyısında yeşillikler içinde kurmuştur. İnzivaya çekilir gibi bütün yaşamını Aşiyan'ı ve Robert Koleji'ndeki görevi ile sınırlandırmıştır. Zorlu bir süreç geçiren şairin tek tesellisi ailesi ve şiirine ilham olan hayalleridir. Aşiyan'a taşındıktan iki yıl sonra hastalanan şair, barış içinde bir yaşamın özlemini ömrünün sonuna kadar içinde taşımıştır. Kaçış, şairin sıkça başvurduğu yöntemlerden biridir. Hayata katlanır hale gelmek için Tevfik, içine kapanıp kendini bulmayı yeğlemiştir. Aşiyan, hayalleri ve şiirleri onun ıstıraplarının dindiği sığınaklardır.

## KAYNAKLAR

BAYRAK, Özcan, (2013), Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Mekân ve Algı, Kesit Yayınları, İstanbul.

ÇETİN, N.; GÜLENDAM, R.; NARLI, M.; (2011), Tanzimat'tan Bugüne Yeni Türk Edebiyatı Şiir Çözümlemeleri, Kesit Yayınları, İstanbul.

FİKRET, Tevfik, (2004), Tevfik Fikret: Bütün Şiirleri. (Haz. İsmail Parlatır ve Nurullah Çetin), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

GARİPER, Cafer, (2008), Türk Edebiyatında Ütopya, TÜBİTAK Projesi. Süleyman Demirel Üniversitesi.

GÖKTÜRK, Akşit, (1997), İngiliz Yazınında Ada Kavramı, YKY Yayınları, İstanbul.

KADRİ, Hüseyin Kâzım, (2000), Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım, (2. Baskı), (Haz. İsmail Kara), Dergâh Yayınları, İstanbul.

KAPLAN, Mehmet, (1993), Tevfik Fikret (Devir, Şahsiyet, Eser), Dergah Yayınları, İstanbul.

KUMAR, Krishan, (2006), Ütopyacılık, (Çev. Ali Somel), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

MERİÇBOYU, İ. Abdulkadir, (2014), Bugünün Diliyle Tevfik Fikret, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

ÖZTÜRK, Nurettin,(1992) Çağdaş Türk Edebiyatında Ütopya (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

TEBER, Serol, (2002), Tevfik Fikret'in Melankolik Dünyası Aşiyan'daki Kahin, Okuyan Us Yayınları, İstanbul.

USTA, Sadık, (2014), Türk Ütopyaları: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ütopya ve Devrim, Kaynak Yayınları, İstanbul.